

KÖNYVSZEMLE

MIKÓ IMRE: Az utolsó erdélyi polihisztor. Száz dokumentum és történet Brassai Sámuelről. Bukarest, 1971. Kriterion Könyvkiadó. 374. 1.

Ha jól emlékszem, Mikszáth ír valahol olyasmit, hogy nagy urak szokása olyan ruhában festetni le magukat, amit életükben talán csak egyszer viseltek és olyan tartásban, ami csak erre az alkalomra szólt. Ez a kép aztán legalább annyira különbözik, mint amennyire hasonlít valódi önmagukhoz.

A nagy emberekkel is gyakran hasonló történik, de legtöbbször akaratuk ellenére. Irodalom-, művészet-, vagy tudománytörténeti alakjuk felsőbbrendű emberré magasodik az utókornak a szakmai eszményítés, illetve az írói megformálás folytán kialakuló köztudatában. Az eszményített alak pedig sokszor elfödi a valaha élt nagyemberben a sokszor lázongó, sokszor meghunyászkodó mindennapi embert.

Napjainkban a történelmi személyiségek egyéniségének hiteles megrajzolására irányuló komoly törekvés észlelhető. Olvasmányainkból, vagy hallomásból számos, sőt számtalan vitáról szerezhettünk tudomást a deheroizálás mértéke, az író joga és kötelessége tekintetében.

Mikó Imre a Brassai Sámuelről írott könyvében az utolsó erdélyi polihisztort végig emberközébe tartja: nagy tudós, nagy emberséges ember tudományos tévedésekkel és sok kicsinyes emberi tulajdonsággal. A könyv két, kiindulópontjában elkülönülő részből áll. A II—VIII fejezet a tudóst, a közéleti embert: a szerkesztőt és professzort, a fűvészt, a kritikust és műfordítót, a nyelvművelőt, a muzsikust, a vitázót és a kortársat, míg a IX. fejezet a magánembert állítja előtérbe. Az intonáció, vagyis az előhang és az I. fejezet azonban élesen rávilágít az írói szándék egységére és a záró akkord (X. fejezet) is ezt zengi vissza: Brassai csupán egy volt, Brassai bácsi, akár a közéleti ember, a tudós, akár pedig a magánember oldaláról közelítjük is meg. Az írói szándék tehát ez: „...mozaikkövekből összerakott Brassai-portré... Száz dokumentum és történet, mind az, ami Brassaiából ma él”.

Könyvének előhangjában így ír a szerző: „Brassai Sámuel tiszteletében nőttem fel, de sokáig csak róla olvastam és tőle semmit”. Aki ezt a könyvet figyelmesen végig olvassa, többé nem mondhatja, hogy Brassaitól semmit sem olvasott. És ez a könyv első nagy érdeme: Brassait Brassaiából ismerjük meg. E hatalmas életmű szerteágazó területeit módszeresebben és fegyelmezettebben nagyon nehéz lett volna összefogni egy, a lehetőséghez képest egységes képben. A nagy körütekintéssel és az egyáltalán lehetséges hozzáértés maximumával összeválogatott idézetek mindig az egyszerű embert belülről feszítő nagy tudóst és talán még nagyobb humanistát jelenítik meg, de ugyan-

akkor nem vezetnek az eszményítés kétes útjára, abból az egyszerű okból nem, hogy Brassai számos idézetben egyszerűen önmagát „deheroizálja“.

Brassai munkáiból sokat idézni egész könyvtárat jelentene; a könyv második nagy érdeme tehát éppen az, hogy a közölt idézetek a Brassai legjellemzőbb, legeredetibb eredményeit és legsűrítettebb formában leírt megállapításait ismertetik az olvasóval. Az író pedig tömören, a saját szavaival, de a Brassai szellemében egészíti ki a terjedelmük miatt nem idézhető, vonatkozó mondanivalókat, rámutatva ugyanakkor természetesen a megállapított tévedésekre, megcáfolt állításokra.

A könyv előhangjában irottakból önként következik, hogy Mikó csak igen ritkán foglal állást a sokszor egészen részletesen közölt vitákban, hiszen azok rendszerint szakterületeken folytak, amelyeknek mindegyikében utolsóként Brassai mozgott otthonosan, aki éppen ezért az utolsó erdélyi polihisztor.

A könyv harmadik nagy érdeme ez: a vonatkozó tudományok mindegyikében igyekszik kidomborítani Brassainak azokat az eredményeit, amelyekkel — korát megelőzve — a haladást szolgálta, azt a tevékenységét, mellyel magát a haladás és a humanitás szolgálatába állította. Nem feledkezik meg azonban a magánéletében véghezvitt hasonló fogantatású cselekedeteiről sem.

A könyv legnagyobb érdeme, hogy felcsigázza az érdeklődést a Brassai életmű még közvetlenebb megismerésére.

ÜRMÖSI KÁROLY

BÖLÖNI FARKAS SÁNDOR NAPLÓJA. Bukarest, 1971. Kriterion Könyvkiadó. 110. 1. A könyv szerkesztője: Mikó Imre, az előszót Jancsó Elemér írta.

Bölöni Farkas Sándor a 19. század nagy demokrata egyénisége. A közösség szolgálatának közvetlen, vagy közvetett eredménye az 1825-ben alapított Gondoskodó Társaság, majd a Nemzeti Casino és a Brassai Sámuel szerkesztette első néplap, a Vasárnapi Újság. Irodalmi munkásságának maradandó emléke: *Utazás Észak-Amerikában*, (4. kiadását az Irodalmi Könyvkiadó, Bukarest, 1966-ban jelentette meg) melyet ma is élvezettel és érdeklődéssel olvas minden ember. Középiskolai tanulmányait a kolozsvári unitárius kollégiumban végezi; védnöke és támogatója annak az önképzőkörnek, melynek ifjúságából nő ki Kriza János, Szentiványi Mihály, Kóváry László, Jakab Elek. Végrendeletében könyveit és minden vagyonát az Unitárius Egyháznak s a kollégiumi ifjúságnak hagyja. Mint az Egyházi Főtanács világi tagja küzd a maradiság minden formája ellen.

A megjelentetett Napló 1835. január 1-től 1836 január 7-ig írja le egy nagy lélek őszinte vallomását. „Szívemnek sok titkát s gondolataimnak oly egyenes kifejezését foglalja magában, melyek csak önmagamnak megvallhatók“ (101. 1.). Istenélményből fakad a minden dogmai kötöttségtől mentes szabad hite: „Istenemtől nem rettegtem, neki nem hizelkedtem, előtte nem mászkáltam, gyermekkorom óta formába öntött imádsággal soha nem folyamodtam

hozzája, hanem jóllétem vagy bánatom közt, templomban vagy mezőn midőn csupa önkéntes sugallás által jött, felsőhajtottam, lelkemet egészen kitértam előtte s folyamodtam hozzája, mint legmeghittebb barátomhoz.“ (1835. február 8. 50. 1.). Hítt az ember jóra való képességében és erkölcsi erejében, mellyel önmegváltását munkálhatja: „A büntől minket nem az imádság, nem a Jézus vére, sőt maga az Isten sem menthet fel; csak mi magunk tehetjük s tesszük, ha megszűnünk bűnösnek lenni.“ (1835. december 31-én. 96. 1.). Ez a tiszta humanizmus Bölöni Farkas Sándor Naplójának maradandó értéke.

NICOLAE: Studii de teologie morală (Etikai tanulmányok), Sibiu 1969. Editura și Tipografia Arhiepiscopiei, 408.

A könyv szerzője D. dr. Nicolae Mladin, nagyszabeni ortodox mitropolita, akinek az Egyetemi Fokú Egységes Protestáns Teológiai Intézet fennállása 20. évfordulóján, 1969. november 29-én „doctor honoris causa“ címet adományozott.

A könyvben megjelentetett 24 tanulmány, különösen szociál-etikai kérdésekkel foglalkozik s legnagyobb részük megelőzően, 1947 óta, különböző egyházi folyóiratokban már megjelent. A szerző az etika két érdeklődési körében nyújt eligazító tanítást. Az első részben foglalt tanulmányok összefoglaló címe: „Szociáletikai kérdések“, a második részé: „Általános és sajátos etikai kérdések“.

Nicolae mitropolita, történelmi tényként állapítja meg, hogy a Román Ortodox Egyház mindenkor a román nép mellett állt s támogatta annak harcát a szabadságért, államának egységéért, kulturális előrehaladásáért.

Magas fokú keresztény etikai öntudatról tesz bizonyosságot, hogy a szerző az egyház „strukturális diakóniá“-jának tanulmányozásánál elsősorban a hazaszeretet (Keresztény erkölcs és a hazaszeretet“ 1964) kérdését vizsgálja.

„Az antikolonialista erkölcsi elvek“ (1962) tanulmány igei alapon (Malakiás 2:10; Ap Csel 17:23; 26—30; Róm 2:14—15; Gal 3:28 stb.) bizonyítja az emberek és népek egyenlőségének és testvériségének igazságát.

„A békéről“ szóló tanulmány — a szerző vallomása szerint — szintézise kívánt lenni azoknak a dolgozatoknak, tanulmányoknak és megjelent írásoknak, melyeket a Román Ortodox Egyház magas tisztségeit viselő főpapjai és más Egyházak teológusai, valamint ő maga is addig írtak, mondtak erről a kérdéstről. A szisztematikus teológus rendszerességével (az Ó- és Újszövetség igéi és az egyházatyák tanításai alapján) vizsgálja meg a szerző „a béke általános eszméjét“, „a keresztény tanítást a békéről“ és rögzíti „nemzetközi“ és „belső“ vonalon az Egyház béke harcának általános és azonnali feladatait. A belső vonal feladatai között főhelyen említi a kultuszok békeharcánál az együttműködés megszilárdítását és a román s az együttélő nemzetiségekhez tartozó hívek testvériségének kiteljesítését. Ebben is az eredményesség legfőbb eszközéül az imádkozást tartja.

A könyv második része: „Jézus Krisztus a hívek erkölcsi életében“ (1953). Ennek a tanulmánynak 2. része megjelent 1970-ben a „Die Zeichen der Zeit“ c. ev.-luth. lap. 2. számában „Nachfolge als Nachahmung Christi“ cím alatt. „Az ortodox erkölcs alapvető jellegzetességei“ (1957). Megjelent 1968-ban a „Die Zeichen der Zeit“ c. ev.-luth. lap 9. számában is „Die Grundzüge der orthodoxen Ethik“ c. alatt és a „Kyrios“ c. ev.-luth. lap

1—2. számában). „A (r)mai)katholikus erkölcs egyes jellegzeteségeiről“ (1954). „A keresztény erkölcs és a jezsuita erkölcs“ (1959). F. M. Dostojevskij a „Keresztény felekezetekről“ (1956). „A szentségek erkölcsi értéke“ (1965). „A keresztység szentsége és a keresztény erkölcsi élet“ (1966). „A keresztény erkölcsi személyiség“ (1956). „A keresztény aszkézis“ (1959). „A keresztény család“ (1947). „A hamis kinyilatkoztatások leküzdése“ (1950). „Teológiai etika“ (1961). „A teológia megújítása“ c. tanulmányok olvashatók a II. részben.

A könyv második részében olvasható utolsó tanulmánynak, amely az Egyetemi Fokú Egységes Protestáns Teológiai Intézet kolozsvári dísztermében, 1969. október 29-én abból az alkalomból hangzott el, hogy Dr. Nicolae Mladin szebeni ortodox metropolitát (a könyv szerzőjét) a fent említett egyetemi fokú Intézet, 20 éves ökumenikus és teológiai munkásságáért díszdoktorává fogadta, nemcsak ismertetését, de megítélésünk szerint — mind a tanulmány értékéért, mind az ortodox egyházzal való ökumenikus kapcsolataink erősségének bizonyításáért — szószerinti fordítását feltétlenül meg kellene jelentetnünk.

Dr. RAPP KÁROLY

Domenico Caccamo: Eretici italiani in Moravia, Polonia, Transilvania. (1558—1611) (Olasz eretnekek Morva- és Lengyelországban s Erdélyben) G. C. Sansoni Editore, Firenze, The Newberry Library, Chicago, 1970, 283. l.

A reformáció olasz formáját mely az evangéliumi miszticizmus és kritikai racionalizmus közvetítésével gazdagította a hitújítás eszmevilágát, még mindig nem ismerjük eléggé. Igaz, hogy az olasz reformáció rövid életű is volt. A római egyház a világi hatalom segítségével elfojtotta, mielőtt maradandóbb gyökeret verhetett volna. Hívei közül sokan az inkvizíció börtönébe kerültek, mások viszont vagy visszatértek az egyházba, vagy elmenekültek az országból. A menekülők útja rendszerint Svájcra át vezetett a türelméről ismert Morva- és Lengyelországba, majd Erdélybe.

A reformáció olasz híveinek többsége kispolgári-plebejus osztályhelyzetéből kifolyólag a radikális reformáció mellett foglalt állást. Mint az anabaptizmus és antitrinitarizmus képviselői s buzgó eszmehordozói veszélyes „eretnekek“-nek minősültek, hontalanok és üldözöttek a vallási türelmetlenség századában.

Az olasz reformáció közelebbi megismerését kívánja szolgálni a firenzei G. C. Sansoni és chicagói Newberry Library kiadásában megjelenő „Corpus Reformatorum Italicorum“ c. kiadvány sorozat. A vállalkozás irányítói Luigi Firpo és Georgio Spini ismert olasz történészek, munkatársai: Antonio Rotondo és John Tedeschi, az olasz antitrinitarizmus kutatói.

A „Corpus Reformatorum Italicorum“ sorozatban jelent meg Domenico Caccamo „Eretici italiani in Moravia, Polonia, Transilvania (1558—1611) c. munkája. A tanulmánykötet kiterjed mindazokra a jelentős olasz „eretnekek“-re, akik 1558—1611 között Morva- és Lengyelországban, valamint Erdélyben megfordultak. Gazdag levéltári anyag és irodalom alapján, öt fejezetben, ismerteti a radikális reformáció olasz képviselőinek tevékenységét az említett országokban. Nagy mértékben emeli a munka tudományos értékét a közel 100 oldal terjedelmű adattár, melyben az olasz menekültek eddigi kiadatlan leveleit közli.

Domenico Caccamo alapos ismerője a reformáció történetének és olasz vonatkozásainak. Éppen ezért remélhető, hogy sorozatnyitó tanulmánykötetének folytatásaként, önálló tanulmányban, feltárja az erdélyi reformáció olasz szereplőinek eddig ismeretlen történetét.

Greeley, Dana McLean: 25 Beacon Street and other Recollections. (Beacon utca 25 szám és más emlékek) Boston, 1971.

A cím keveset mond a könyv tartalmából. Beacon utca 25 szám az amerikai unitárius univerzalista egyház központját jelenti Bostonban. Ez a város unitárius szempontból is nevezetes hely. Itt alakult meg 1825 május 26-án az Amerikai Unitárius Társulat — American Unitarian Association —, az amerikai unitárius egyház első átfogó szervezete a „tisztá kereszténység érdekeinek előmozdítására és hitelveinek terjesztésére“. Az egyházi központ azóta is itt működik, a Beacon utca 25 szám alatt.

A könyv, Greeleynek, az amerikai unitárius univerzalista egyház volt elnökének emlékirata. Tíz évi elnöksége az egyház második világháború utáni életének sorsdöntő szakaszát fogja át. A „Greeley évek“ ahogy nevezik, az amerikai unitarizmus útkeresésének ideje volt. Belső vívódások és kemény harcok árán találta meg az egyház önmagát és helyét az ember szolgálatában. Ennek az önmagára talált egyháznak és emberszolgálatának jelentősebb mozzanatairól számol be Greeley élményszerűen és történeti hűséggel. Mengemlékezik többek között az amerikai szabadelvű keresztény erők összefogásának egyik konkrét eredményéről: az unitárius és univerzalista egyház egyesüléséről, és a jelenlegi „unitárius univerzalista“ egyház szervezéséről 1961-ben. Feleleveníti a béke és az emberi jogok megvédéséért folytatott küzdelmet. Az unitárius univerzalista egyház az elsők között foglalt állást a vietnámi nép igazságos harca mellett, az elsők között a faji megkülönböztetés elleni küzdelmekben és a néger polgárjogi harcokban. A béke védelme, nemzetközi segélyakciók támogatása, ökumenikus párbeszéd, mind az egyház emberszolgálatának megnyilvánulási területei voltak.

A „25 Beacon Street and other Recollections“ a szerző önéletrajza is. Greeley jól ismert unitárius lelkész, a gyakorlati teológia művelője, az Amerikai Unitárius Társulat utolsó, az Unitárius Univerzalista Egyház első elnöke. 1969-ben az IARF — Unitárius Egyházak és Szabadelvű Vallásos Szervezetek Nemzetközi Társulata elnökének választotta. A béke és az emberi jogok megalakulást nem ismerő harcosának ismeri mindenki. Elnöki minőségében több alkalommal meglátogatta egyházunkat is, utoljára 1971-ben.

SEMĂNĂTORUL CREȘTIN

Revista Bisericii Unitariene din Republica Socialistă România

Anul 77

Cluj, 1971

Nr. 4

CUPRINSUL

Aniversarea Republicii noastre	145
A murit episcopul Dr. Elek Kiss	149
Funeraliile episcopului Dr. Elek Kiss	152
<i>Dr. János Erdő</i>	
Învățătura lui Iisus despre Dumnezeu	169
<i>László Lőrinczi</i>	
Ferenc Balázs (1901—1937)	176
Religia lui Ferenc Balázs	180
<i>Ferenc Zsigmond</i>	
Ferenc Balázs, omul exemplar și drept	183
Reconstruirea bisericii din Chichiș	
<i>Dr. Lajos Kovács</i>	
Mesajul bisericii reconstruite	184
<i>György Mátyás</i>	
Scurt istoric al parohiei unitariene din Chichiș și raportul reconstruirii bisericii ei	186
<i>Adám Kónya</i>	
Restaurarea bisericii medievale unitariene din Chichiș	191
<i>Géza Ferenczi</i>	
Contribuții la descifrarea textului runic secuiesc de la Inlăceni și la cunoașterea activității lui Musnai Dakó György	200
<i>Dénes Jakab</i>	
Curatorul de 18 ani din Satul Nou (1793—1801)	207
	233

LUCRĂRI OMILETICE

<i>Dr. Lajos Kovács</i>	
Omul bogat și săracul Lazăr	210
<i>Dr. Géza Lórinczy</i>	
Maria și Marta	212
<i>Dr. Lajos Kovács</i>	
El trăiește !	214
<i>Dr. Géza Lórinczy</i>	
Mesajul Paștilor	216
Conținutul sufletesc al Paștilor	217
<i>Berta Nyitrai</i>	
Strămoșul bisericii noastre	219
<i>Dr. Lajos Kovács</i>	
La Crăciun lângă Masa Domnului	220
VIAȚA BISERICESCĂ	222
ȘTIRI	224
RECENZII	228

Colectivul de redacție:

Președinte: **P. S. S. Dr. Elek Kiss** episcopul Bisericii Unitariene.
 Membrii: Dr. Lajos Kovács (redactor responsabil), Dr. János Erdő (redactor responsabil adjunct), Árpád Szabó și Dezső Szabó (redactori), Ferenc Sebe și Dr. János Szathmáry.
 Redacția: Cluj, B-dul Lenin nr. 9, Republica Socialistă România,
 Tel. 146—09

CHRISTIAN SOWER

Journal of the Unitarian Church in R. S. Romania

Volume 77

Cluj, 1971

Number 4

CONTENTS

The Anniversary of our Republic	145
The Bishop, Dr. Elek Kiss has died	149
The Funeral of the Bishop	152
The Conception of God in the Teaching of Jesus, J. Erdő	169
Francis Balázs (1901—1937), L. Lőrinczi	176
Francis Balázs's religion, L. Lőrinczi	180
Francis Balázs, the just Man, F. Zsigmond	183
The Message of the reconstructed Church, L. Kovács	184
Report about the History of the Unitarian Parish from Chichis and the Reconstruction of its Church, Gy. Mátyás	186
The digging up and the restoration of the medieval Unitarian Church from Chichis, Á. Kónya	191
Contributions to the desciphering of the Szekler runic In- scription from Inlăceeni, and to the activity of Musnai <i>Dakó György</i> , G. Ferenczi	200
Joseph Benedek, the 18 years old Curator from Satul Nou, D. Jakab	207

SERMONS

The rich Man and the poor Lazarus, L. Kovács	210
Mary and Martha, G. Lőrinczy	212
He lives! L. Kovács	214
The Message of Eeaster, G. Lőrinczy	216
The meaning of Easter, G. Lőrinczy	217
The ancestor of our Church, B. Nyitrai	219
On Christmas day at the Lord's Table, L. Kovács	220
CHURCHE LIFE	222
NEWS	224
BOOK REVIEW	228

Editorial Committee:

President: **Dr. Elek Kiss** bishop of the Unitarian Church in Romania. Members: Dr. Lajos Kovács (managing editor), Dr. János Erdő (assistant managing editor), Árpád Szabó and Dezső Szabó (editors), Ferenc Sebe and Dr. János Szathmáry.
Editorial office: Cluj, B-dul Lenin nr. 9, Republica Socialistă România, Tel. 146—09.

